

Lunds universitet
Språk- och litteraturcentrum
Svenska som andraspråk
SVEK12

Bisatser i Tisus-uppsatser

**En jämförande studie av bisatser i godkända respektive
underkända Tisus-uppsatser**

Fredrik Persson

Kandidatuppsats
Svenska som andraspråk
Höstterminen 2009
Handledare: Marit Julien

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Syfte och hypotes	3
1.2 Disposition	3
2. Forskningsöversikt	4
2.1 Bedömning	4
2.2 Hur bisatser lärs in	5
2.3 Ordföljd	6
2.3.1 Platshållartvånget	7
2.3.2 Negationens placering och huvudsatstopografi i bisats	8
3. Material	10
4. Metod	11
5. Resultat	13
5.1 Bisatser per makrosyntagm	13
5.2 Huvudtyper av bisatser	14
5.3 Bisatser i fundamentfältet	15
5.4 Nominala bisatser	16
5.4.1 Att-satser	16
5.4.2 Indirekta frågesatser	19
5.5 Adverbiella bisatser	20
5.6 Attributiva bisatser	21
6. Slutdiskussion	23
Referenser	25
Bilaga 1. Tisus - instruktionsblad	26
Bilaga 2. Tisus - inspirationsblad	27
Bilaga 3. Bedömningsprotokoll	28

1. Inledning

En svårighet för många andraspråksinlärare som studerar svenska är bisatserna. Svenskans ordföljd utgör ett komplext system med olika regler för huvud- respektive bisats. För bisatserna finns det dessutom utöver reglerna en hel del undantag som gör inlärningsprocessen än mer komplicerad. Om man ser till den typiska inlärningsgången av ordföljden behärskas bisatserna sist.

Målet för många andraspråksinlärares studier i svenska är att klara Tisus (Test i svenska för universitets- och högskolestudier). Ett godkänt Tisus motsvarar svensk gymnasiekompetens i ämnet svenska. Det är ett tredelat prov där läsförståelse, muntlig färdighet och skriftlig färdighet testas. I denna uppsats kommer den skriftliga färdigheten att analyseras. Tisus-testtagarna utgör en lämplig grupp att studera eftersom de bör befinna sig på en avancerad nivå.

1.1 Syfte och hypotes

Syftet med undersökningen är att jämföra bisatsanvändandet i godkända respektive underkända Tisus-uppsatser. Undersökningens informanter får samtliga sägas befinna sig på en hög nivå och betygmässigt är gruppen tämligen homogen. Det bör alltså inte vara några stora skillnader grupperna emellan och informanterna kan i stora drag förväntas producera samma typer av bisatser. Bisatserna analyseras i första hand kvantitativt men också kvalitativt. Jämförelser görs både individuellt mellan informanterna men också mellan den underkända respektive godkända gruppen som helhet. Min hypotes är att en eventuell skillnad, med avseende på bisatsernas syntax, främst kommer att bero på variation och korrekthet.

1.2 Disposition

I kapitel 2 redovisas en forskningsöversikt och för uppsatsen relevant grammatisk teori. Därefter presenteras Tisus-testet; dess utformning, provsituationen och bedömningen i kapitel 3, dessutom redovisas urvalet av informanter. I kapitel 4 diskuteras metod och vilka avväganden som har gjorts i analysen. Resultatet redovisas i kapitel 5 och uppsatsen avslutas med en sammanfattande slutdiskussion i kapitel 6.

2 Forskningsöversikt

För att sätta in resultaten av min undersökning i sitt sammanhang kommer jag inledningsvis att översiktligt redogöra för forskningsbakgrunden.

När man arbetar med andraspråksmaterial är det viktigt att problematisera själva bedömningen. Detta diskuteras inledningsvis. Sedan följer en redogörelse för hur bisatser lärs in. Avslutningsvis förklarar jag tämligen ingående de grammatiska moment som jag fokuserar på i analysen. Detta för att ge en bra grund att stå på inför resultatkapitlet.

2.1 Bedömning

Att bedöma inlärares grammatiska kompetens är en grannlaga uppgift. Ekberg (2004:261) poängterar att grammatisk kompetens inte bara innebär att inlärares undviker att begå fel, utan också att grammatiska variationer behärskas. Att metodologiskt belägga att en inlärare behärskar ett målspråks alla grammatiska konstruktioner är i det närmaste omöjligt – omfånget på undersökningsmaterialet skulle behöva vara enormt. En annan faktor som Ekberg lyfter fram är att fel och utvecklingstendenser blir svårare att upptäcka ju närmre inlärarespråket kommer målspråket (2004:259).

I all textbedömning är det viktigt att koncentrera sig på de konstruktioner som finns representerade i materialet. Avsaknaden av en viss konstruktion pekar sällan entydigt på att den inte skulle behärskas. Analysen av förekommande strukturer blir ofta av typen felanalys. I vissa fall blir det tydligt att en viss målspråksavvikande konstruktion ersätter en målspråksenlig dito. Om en inlärare t.ex. konsekvent använder huvudsatsordföljd i indirekta frågesatser pekar detta på att konstruktionen inte behärskas. Ett annat typexempel är att använda *var* istället för *där* som bisatsinledare i attributiv bisats.

Viktigt att ha i åtanke när man ägnar sig åt felanalys är att fokus inte blir ensidigt. Felaktigheter bör kontrasteras mot korrekta konstruktioner av samma typ så att man kan få en helhetsbild av inlärares/gruppens lingvistiska kompetens (Gass & Selinker 2001:80).

Lexikal, men även grammatisk, variation är något att handskas varsamt med, eftersom det per definition inte är ett tecken på behärskning. Studier visar att idiomatiskt språkbruk snarare kan visa på motsatt tendens, och infödda använder ofta fler stereotypiska konstruktioner och stereotypa språkliga uttryck än målspråksinlärare (Ekberg 2004:269). När det gäller variation kan det dessutom vara svårt att hitta jämförelsematerial. Det finns exempelvis inte någon uppställning över hur många subjekt respektive prepositionsobjekt som bör relativiseras i en argumenterande text med hög stilnivå. Men frågan är vad en sådan uppställning egentligen skulle fylla för funktion. Även i de fall det inte finns en bestämd norm att mäta efter har variationsanalys sina poänger; i en jämförelse av två inläraregrupper sinsemellan kan variationen ge intressanta uppslag och tydliga tecken på olika typer av behärskning. Om man ser på texten som helhet är det också viktigt att ha i åtanke att olika inlärare kan ha olika strategier eller mål för sin textproduktion. Vissa inlärare fokuserar på de kommunikativa aspekterna, och innehåll samt flyt sätts i första rummet. Andra inlärare fokuserar snarare på den språkliga formen och korrektheten (Lindberg 2005:37). Med olika fokus hos textskribenterna kan man tänka sig att även typen av variation skiljer sig.

2.2 Hur bisatser lärs in

Inom andraspråksforskningen är inlärningsgångar ett centralt tema. Andraspråksinlärare tenderar att följa vissa mönster på vägen mot målspråket och detta går att skönja både morfologiskt, fonologiskt och syntaktiskt. Vid exempelvis verbinläring brukar de finita formerna, presens och preteritum, behärskas först. Efter de finita formerna kommer sedan de sammansatta verbkonstruktionerna: hjälpverb plus infinitiv och till sist perfekt och pluskvamperfekt. När det gäller adjektivkongruens är tendensen att numerus (singular och plural) behärskas före genus (utrum och neutrum), d.v.s. *en slö kniv* och *två slöa knivar* behärskas innan *ett fint träd* och *en fin bil* (Abrahamsson 2009:64).

I artikeln ”Bisatser i inläraresperspektiv” (1990) redogör Viberg för inlärningsgången när det gäller bisatser. Vibergs undersökning grundar sig på ett muntligt material insamlat i SUM-projektet (Språkutveckling och undervisningsmodeller) vid Stockholms universitet 1983-1987. Informanterna, som var indelade efter förkunskaper, läste en 18 veckors intensivkurs och intervjuades vid tre tillfällen. I studien jämfördes grupperna sinsemellan synkront men även progressionen inom grupperna analyserades. Viberg kommer fram till att andraspråksinlärare tenderar att lära sig bisatserna i ordningen:

Adverbiella bisatser > Nominala bisatser > Attributiva bisatser¹

Resultatet ligger i linje med tidigare undersökningar av bland annat tyska och franska som andraspråk, vilka Viberg refererar till.

Gemensamt för många språk är att de adverbiella bisatserna är lättast att tillägna sig för andraspråksinlärare. Temporala bisatser inledda av *när* har exempelvis en tendens att uppträda tidigt.

De nominala bisatserna, d.v.s. att-satserna och de indirekta frågesatserna, har vad Viberg kallar lexikalt fotfäste. Tillägandet av de syntaktiska strukturerna för denna typ av bisatser, för både andraspråks- och förstaspråksinlärare, styrs av lexikonet och det är den överordnande satsens verb som spelar en avgörande roll. Verbet har en selekterande funktion och avgör vilken typ av objekt eller bisats som ska förekomma. Viberg presenterar i sin artikel ”Universellt och språkspecifikt i det svenska ordförrådets organisation” (1992) en klassificering av det centrala svenska verbordförrådet. Han utgår från *Nusvenske frekvensordbok* (Allén 1971) och klassificerar de hundra mest frekventa verben i semantiska fält. Verben delas in i tre huvudgrupper: grammatiska verb, konkreta handlingar och mentala verb, med ett tillägg för övriga fält. Dessa huvudgrupper har sedan undergrupper för vidare klassificering. Inom varje semantiskt fält finns ett eller några verb som har en central betydelse – dessa kallas nukleära verb (Viberg 1988:227). Dessa verb förekommer frekvent och är gemensamma för många språk. Två exempel är *se* för undergruppen perception och *säga* för undergruppen verbal kommunikation. Dessa verb har också stor betydelse för syntaxen och de nominala bisatserna i synnerhet. Viberg kallar dessa verb syntaktiska prototyper. När det gäller att-satser lyfter han fram två prototyper, *tro* och *säga*, som för andraspråksinläraren signalerar vilken konstruktion som bör produceras:

(2.1) Hon tror att det kommer att gå alldeles utmärkt.

(2.2) Sjuksköterskan sade att det skulle det säkert göra.

¹ Viberg benämner bisatserna Adverbialsbisatser > Att-bisatser > Relativbisatser. Jag har istället valt att benämna dem enligt Jørgensen och Svensson (1987:107), se kapitel 4.

När det gäller de indirekta frågesatserna är det *vetu* som kan sägas vara den syntaktiska prototypen:

(2.3) Stina vet vad hon måste göra.

De attributiva bisatserna i svenskan utmärker sig, i förhållande till många andra språk, genom att relativelementet i bisatsen, vilket vanligtvis utgörs av *som*, kan ha så många olika funktioner (Abrahmasson 2009:145-146). I svenskan kan samtliga satsfunktioner relativiseras. Vanligast förekommande är att relativelementet utgör subjekt i bisatsen:

(2.4) Konstäckerskan *som var från Ryssland* ...

I exemplet nedan är *hon* bisatsens subjekt och *som* är istället direkt objekt:

(2.5) Hon tipsade om en film *som hon hade sett på bio*.

I många språk är det vanligt att relativiseringen är begränsad till dessa två funktioner. I svenskan finns även möjligheten att det relativiserade ledet fungerar som indirekt objekt, exempel 2.6, och prepositionsobjekt, exempel 2.7. Dessutom förekommer i skrift även genitiv, exempel 2.8, och komparativt objekt, exempel 2.9.

(2.6) Spelaren *som domaren gav rött kort* ...

(2.7) Huset *som jag målade på* ...

(2.8) Cirkusmadamen *vars skägg behövdes klippas* ...

(2.9) Mannen *som hon var längre än* ...

Utöver dessa funktioner kan det relativiserade ledet utgöra adverbial i bisatsen om inledaren utgörs av ett adverb:

(2.10) Tiden *när de skulle komma* ...

Om man ser till den typiska inlärningsgången behärskas de attributiva bisatserna sist. Viberg (1990:353) ger några tänkbara förklaringar. För det första kan de attributiva bisatserna ersättas med hjälp av parafrasering eller genom att man helt enkelt formulerar om dem till huvudsatser. Man kan alltså gå runt eventuella problem, eller om man så vill, inte behöva stöta på dem – eftersom informationen kan förmedlas i en huvudsats. För det andra saknar de här bisatserna lexikal styrning till skillnad från de nominala bisatserna som styrs och signaleras av det föregående verbet och inläraren kan ha nytta av helfrasinläring för att identifiera den syntaktiska konstruktionen. Något sådant förhållande finns inte när det gäller de attributiva bisatserna. Det finns inget typ-substantiv som enskilt skulle kunna signalera för inläraren att det förväntas en attributiv bisats.

2.3 Ordföljd

I analysen kommer jag även att fokusera på ordföljden och huruvida informanterna får med alla obligatoriska led i sina bisatser. Bisatser karakteriseras strukturellt efter följande tre kriterier: de inleds med en subjunktion eller en satsbas, subjekt och mittfälsadverbial (exempelvis *inte*) placeras före det finita verbet och hjälp verbet *ha* kan utelämnas (Teleman m.fl. 1999:462).

Det är dock inte bara inom själva bisatsen som ordföljden har analyserats utan jag har även valt att se på hur huvudsatserna inleds, vilket är av intresse när man studerar texters komplexitet. I svenskan står det finita verbet på andra plats, och till vänster om det finita verbet finns fundamentfältet, eller satsbasen. Om en huvudsats inleds med en längre bisats i fundamentfältet blir stilen ofta mer formell, och stelare, än om samma bisats placerats mot slutet av satsen (Melin & Lange 2000:71).

Hårdraget kan man sortera in andraspråksinlärares tillkortakommanden i tre problemområden: platshållartvånget, negationens placering och huvudsatstopografi i bisats.

2.3.1 Platshållartvånget

I jämförelse med många andra språk är svenskans ordföljd väldigt bestämd (Hultman 2003:298). Olika slags satser har olika slags mönster och dessa kan kategoriseras med hjälp av sats-scheman, där man placerar satsdelarna i olika positioner. Att ordföljden är fast gör att vissa positioner i sats-schemat måste fyllas. Detta fenomen kallas platshållartvånget. Till synes innehållslösa ord, som inte tillför någon information utan snarare uppbär grammatisk funktion, fyller ut luckorna. Ett typiskt exempel är subjektstvånget där ett opersonligt verb som *blåser* måste ackompanjeras av ett innehållstomt subjekt *det*:

(2.11) Nu blåser det verkligen.

Platshållartvånget är ett fenomen som ställer till det för många andraspråksinlärare (Hammarberg och Viberg 1975:1). Det påverkar inte bara huvudsatser utan det ställer även specifika krav på vissa typer av bisatser: relativa bisatser och indirekta frågesatser. I båda fallen handlar det om ett innehållstomt *som* som fyller subjektplatsen.

I relativsatsen är *som* obligatoriskt när korrelatet är huvudsatsens subjekt:

(2.12) Tjejen som spelar trummor är min syster.

(2.13) *Tjejen spelar trummor är min syster.

Om korrelatet inte är huvudsatsens subjekt, d.v.s. att subjektet i bisatsen är ett annat än i huvudsatsen, finns i svenskan möjligheten att utelämna *som*:

(2.14) Solot (som) hon spelade var fantastiskt.

I indirekta frågesatser råder ett liknande förhållande. De inleds av ett interrogativt pronomen och därefter kommer subjektplatsen som måste fyllas. Saknas subjekt är *som* obligatoriskt:

(2.15) De frågade vad som skulle hända.

Finns det ett utsatt subjekt i bisatsen sätts inget *som* ut:

(2.16) De berättade vad hon måste göra.

Platshållartvånget är ett grammatiskt fenomen. Semantiskt innehåller tillskottet, d.v.s. ordet som får fylla platsen, ingen ny information och för en andraspråksinlärare kan det därför vara svårt; dessutom finns förmodligen inte motsvarande fenomen i modersmålet.

2.3.2 Negationens placering och huvudsatsstopografi i bisats

Var negationen ska placeras är i svenskan ett komplext system. I huvudsats placeras negationen efter det finita verbet, V + NEG. Denna placering är mycket ovanlig om man jämför med andra språk. I många språk är det istället NEG + V som är standard vilket också betraktas som en strukturellt sett enklare konstruktion. Det är så pass frekvent förekommande att man kan tala om en universell tendens. I bisats är ordföljden i svenskan NEG + V, d.v.s. tvärt emot huvudsatsordföljden. En inlärare måste alltså identifiera den för många avvikande huvudsatsstrukturen samtidigt som det omvända gäller i bisatser (Abrahamsson 2009:66). Abrahamsson sammanfattar Hyltenstams (1977 & 1978) och Bolanders (1987) observationer av inlärningsgången för utvecklandet av negationens placering som följer (2009:66-67):

Till en början placeras negationen före det finita verbet, på dess ovan nämnda ”naturliga” men för svenskan felaktiga plats. Ingen åtskillnad görs mellan huvud- och bisats vilket medför att negationen till synes hamnar på rätt plats i bisatserna. Detta betraktas dock som en pseudokorrekt placering, eftersom det på detta tidiga stadium knappast är tal om grammatisk behärskning utan snarare en positiv bieffekt av en i övrigt felaktig användning.

I nästa stadium börjar inläraren kunna skilja ut hjälpverben och placera negationen efter dessa. Negationen placeras fortfarande felaktigt före huvudverb. Det görs fortfarande ingen skillnad mellan huvud- och bisats, och den korrekta hjälpverb plus negation-placeringen i huvudsats medför att samma konstruktion används i bisats, med resultatet att det nu blir fel.

Sedan placeras negationen korrekt även i förhållande till huvudverb. Inläraren placerar nu alltså negationen efter huvud verbet. Precis som i tidigare stadier förändras ordföljden konsekvent, utan hänsyn till huvud- respektive bisats, vilket medför att negationen placeras fel i bisats.

Nästa stadium innebär att inläraren börjar urskilja mönster för huvud- respektive bisats. Negationen får nu sin korrekta placering i bisats, före huvud verbet.

Det sista stadiet när det kommer till inlärningsgången för bisatser är att placera negationen rätt även i bisatser som innefattar hjälpverb.

Inlärningsgången är oberoende av modersmål och utbildningsbakgrund. Även inlärare som har postverbal negation i huvudsats i sitt modersmål, med tyskan som närliggande exempel, följer inlärningsgången och sätter till en början negation före verbet i svensk huvudsats. Ett intressant fenomen är att inlärningsgången är analog med barns tillägnande av svenska som förstaspråk. Det första stadiet med preverbal negation är på det hela taget en universell tendens när det kommer till barns modersmålsinläring, oavsett modersmål och korrekt målstruktur (Abrahamsson 2009:135).

Utöver det faktum att det gäller olika regler för huvud- respektive bisats finns även ett tredje alternativ: att ha huvudsatsordföljd i bisats. Detta förekommer i att-satser, orsaksbisatser och frågeformade konditionalsatser. När en att-sats utgör korrelerat till ett icke-faktivt verb (till exempel *tycka*, *tro* och *tänka*) säger man att att-satsens innehåll är hävdad – informationen kan antas vara okänd eller osäker. Då finns möjligheten att ha samma ordningsföljd mellan bisatsens satsdelar som i huvudsats (Jørgensen & Svensson 1987:34-35). Följande två exempel är alltså fullvärdigt korrekta:

(2.17) Jag tror att du *inte kommer* att klara det. (NEG + V)

(2.18) Jag tror att du *kommer inte* att klara det. (V + NEG)

I frågeformad konditionalsats har bisatsen samma ordföljd som i en direkt frågesats:

(2.19) *Kommer du inte* blir vi alla ledsna.

Huvudsatstopografi går även att finna i vissa adverbiala bisatser. I orsaksbisatser kan huvudsatsordföljd accepteras:

(2.20) Det är svårt därför att svenskan *är inte* konsekvent (V + NEG)

(2.21) Hon blev arg eftersom de *både helt* glömt bort henne (V + NEG)

I normalfallet används *inte* för att negra en hel sats, och negationen är ofta knuten till verbet. Men även enskilda satsled kan genom negationens placering uttryckligen negeras, som i satsen:

(2.22) Inte alla studenterna ville anpassa sig.

Här är negationen del av subjektet, som bestämmarattribut i nominalfrasen, och fungerar inte som satsadverbial. Det finns också gränsfall, t.ex.:

(2.23) Anna spelar inte kontrabas.

Här kan det vara svårt att avgöra vad negationen egentligen negerar. Antingen negerar den hela satsen och anses stå på satsadverbialposition efter det finita verbet – det är själva spelandet som inte utförs. Eller så inleder den nominalfrasen och utgör bestämmarattribut till huvudordet kontrabas – visst spelar hon, men det rör sig om något annat instrument. Vad som talar mot den andra tolkningen är att om man väljer att topikaliserar objektet *kontrabas* kommer *inte* att stå kvar.

I tal avslöjar ofta betoningen vad som menas medan man i skrift ofta formulerar om liknande satser för att tydliggöra fokus och undvika tvetydigheter (Bolander 1987:2-3). Konstruktionen är dock grammatiskt fullt acceptabel och i likhet med att-satser med huvudsatstopografi något som andraspråkinläraren förmodligen kommer att stöta på.

Betoningen och skillnaden mellan direkt och indirekt anföring spelar stor roll för de indirekta frågesatserna. Källström (2000:202) lyfter fram att skillnaden mellan direkt och indirekt anföring är något som poängteras vid andraspråksinläring redan från tidiga stadier. Följande exempel illustrerar problematiken:

(2.24) Ja fråga va skulle hända med henne?

(2.25) Jag frågade: Vad skulle hända med henne?

(2.26) Jag frågade vad som skulle hända med henne.

Exempel 2.24 är tänkt som återgivet tal. I exempel 2.25 har yttrandet blivit skriftspråkligt men med bibehållen direkt anföring. Slutligen i exempel 2.26 används indirekt anföring och en indirekt frågesats. Sammanblandning av exempel 2.25 och 2.26, d.v.s. huvudsatsordföljd i bisats, är ett problemområde för många andraspråksinlärare. Källström diskuterar vidare hur talade yttranden som exempel 2.24 med både direkt och indirekt anföring ofta används med retoriska syften.

I en undervisningssituation skulle man kunna tänka sig att andraspråksläraren i konsekvensens namn, håller sig till att lära ut NEG + V. Detta skulle leda till korrekt ordföljd både i fallen med att-satserna och och orsaksadverbialen. Problemet är att i talad svenska är huvudsatsordföljd, V + NEG, i att-satser strängt taget vanligare än bisatsordföljd (Jørgensen 1978). Utanför klassrummet finns alltså mängder med undantag från regeln. Men även i undervisningen stöter inläraren sannolikt på fenomenet. Håkansson belyser problematiken i en analys av språklärares spontana klassrumsspråk. Eftersom det i det spontana talet finns

mängder med avvikelser från lärarens sida, blir situationen i det närmaste absurd för inlära- ren när han/hon förväntas ”göra som läraren säger, inte som läraren själv gör!!” (1988:38).

3. Material

Undersökningsmaterialet består av tjugo Tisus-uppsatser – tio underkända och tio godkända. Ett godkänt Tisus innebär att en person har motsvarande svensk gymnasiekompetens i äm- net svenska. Kombinerat med en avklarad utländsk gymnasieutbildning innebär Tisus att personen är behörig att antas till universitets- och högskoleutbildningar i Sverige. Tisus an- ordnas två gånger årligen, vanligtvis i maj och november. Det är ett tredelat prov där läsför- ståelse, muntlig färdighet och skriftlig färdighet testas. Läsförståelse-delen bedöms som an- tingen godkänd eller underkänd, medan den muntliga och skriftliga färdigheten betygsätts från 1-5, där 3 och uppåt innebär godkänt. I praktiken är det inte fem betygssteg eftersom både plus- och minustecken kan sättas efter betyget. I den slutgiltiga bedömningen har de tre delarna samma vikt.

Läsförståelsen består av både flervalsfrågor och frågor som besvaras med en eller på sin höjd två meningar. Testtagarna har begränsat med tid för läsförståelsens olika avdelningar och tidspressen är en faktor att ha med i beräkningen. Den muntliga färdigheten testas i ett gruppsamtal mellan tre testdeltagare. Samtalet styrs av en samtalsledare och två observatörer för anteckningar. Testtagarnas förmåga att berätta, beskriva, utreda, argumentera och speku- lera bedöms. Den tredje delen, och fokus för denna undersökning, är den skriftliga delen.

Den skriftliga delen går ut på att skriva en uppsats. Ämnesvalet är helt styrt och testtagar- na får inte veta detta på förhand. Väl i provlokalen presenteras ämnet och testtagarna får ett instruktionsblad och ett så kallat inspirationsblad.

På instruktionsbladet presenteras ämnet kort och koncist och testtagarna får tydliga in- struktioner om vad som förväntas av uppsatsens innehåll och disposition. Först ombeds de att referera valda delar från inspirationsbladet. Detta ska uttryckligen utgöra cirka en tredje- del och vara i en neutral ton. I de resterande två tredjedelarna ska testtagarnas egna synpunk- ter lyftas fram. Testtagarna ombeds resonera och argumentera, och uppmuntras att göra egna hypoteser. Vidare preciseras textens längd, ungefär 400 ord. Testtagarna har 2 timmar och 30 minuter på sig och de tillåts använda en svensk-svensk ordbok. Avslutningsvis redov- isas bedömningsgrunderna: ”Det som bedöms är *klarhet* och *självständighet* när det gäller innehållet samt textens *uppbyggnad* och *indelning i stycken*. När det gäller språket står *ordförråd*, *meningsbyggnad* och *former* i fokus. *Stavning* och *interpunktion* är också viktigt” (kursivering enligt originalet).

Inspirationsbladet har tre avdelningar: *några fakta*, *åsikter* och *nyckelord*. Faktabakgrunden tar upp ungefär en tredjedel av utrymmet och består av information om ämnet från namn- givna källor såsom Nationalencyklopedien, de större dags- och kvällstidningarna samt eter- media. Åsikterna består av lösryckta citat och formuleringar utan namngiven källa. Dessa är mer slagordsbetonade och presenteras i pratbubblor. Sist men inte minst ges ett tiotal inne- hållstunga substantiv som nyckelord.

De tjugo uppsatserna som utgör mitt material är hämtade från 2008 och är från både vår- och hösttillfället. Ämnet ”Rymden – hopp eller hot?” var detsamma vid båda tillfällena. In- struktions- och inspirationsbladet finns bifogade i bilaga 1 och 2.

Tio av uppsatserna är godkända och tio underkända. De underkända återfinns inom be- tygsintervallet 2- till 2+ och de godkända inom 3- till 3+. Uppsatserna har avsiktligt valts ut för att de alla ligger kring godkäntgränsen 3-. Det relativt snäva betygsintervallet gör att upp- satserna kan förväntas vara tämligen lika. Den underkända gruppen kallas U-gruppen och den godkända G-gruppen. Studenterna har olika modersmål, se tabell 1 och 2. I båda grup- perna talas arabiska, polska, ryska och tyska. I U-gruppen talas också engelska, rumänska,

spanska medan det i G-gruppen finns albanska, isländska och italienska representat. Modersmålet, och eventuell interferens och transfer, kommer inte att kommenteras i uppsatsen och presenteras nedan bara som ett mått på spridningen.

Tabell 1. *Informanter, grupp U*

Informant	Betyg	Modersmål
U1	2-	spanska
U2	2-	ryska
U3	2	engelska
U4	2	engelska
U5	2	spanska
U6	2	polska
U7	2+	ryska
U8	2+	tyska
U9	2+	rumänska
U10	2+	arabiska

Tabell 2. *Informanter, grupp G*

Informant	Betyg	Modersmål
G1	3-	arabiska
G2	3-	turkiska
G3	3-	tyska
G4	3-	albanska
G5	3	ryska
G6	3	franska
G7	3	tyska
G8	3+	polska
G9	3+	isländska
G10	3+	italienska

När informanter citeras direkt anges informantkoden inom parentes efter. I citaten används kursiv stil för att framhäva bisatsen alternativt annat av intresse.

4. Metod

I klassificeringen av bisatserna har jag i huvudsak använt mig av *Nusvensk grammatik* (Jørgensen & Svensson 1987) och *Manual för beskrivning av talad och skriven svenska* (Teleman 1974), men jag har också haft stor användning för *Svenska Akademiens språklära* (Hultman 2003), *Svenska akademiens grammatik* (Teleman m.fl. 1999) och *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare* (Josefsson 2001). Efter Jørgensen och Svensson (1987:107) har jag valt att benämna bisatserna som följer:

- Nominala bisatser Fungerar som subjekt, objekt, predikativ, apposition eller rektion till en preposition och delas in i följande två undergrupper:
att-satser: inleds av ett allmänt underordnande *att*
indirekta frågesatser: inleds av en interrogativ subjunktion (t.ex. *om*), ett interrogativt pronomen (t.ex. *vem*) eller ett interrogativt adverb (t.ex. *hur*)
- Adverbiella bisatser Fungerar som adverbial och uttrycker omständigheter som tid, rum, villkor, orsak etc. Dessa inleds av antingen subjunktion eller adverb. Hit sorteras också frågeformad konditionalsats (t.ex. *Kommer du gå jag*).
- Attributiva bisatser Ingår som satsformade attribut i nominalfraser. De vanligaste är *relativsatser*, som oftast inleds av *som*. De kan också inledas av relativa adverb (t.ex. dagen *när* mordet skedde), alternativt subjunktion.

Samtliga bisatser som hittades har kunnat klassificeras och i de få fall det har rätt tveksamheter har det oftast handlat om adverbiella bisatser och att det funnits två tolkningsmöjligheter. Närmre klassificering inom själva gruppen har haft mindre betydelse i analysarbetet eftersom de adverbiella bisatserna har sorterats efter vad som har placerats inledande i fogaordsfältet, och inte efter specifik undergrupp. I förekommande fall har alltså en av tolkningarna valts och den bortvalda lämnats okommenterad.

Fokus är som sagt bisatsernas form. Därför har jag valt att göra vissa inskränkningar när det gäller vad jag väljer att kommentera med avseende på korrekthet. Jag har uteslutande valt att koncentrera mig på ordföljden och då i huvudsak om alla obligatoriska led finns representerade och i vilken ordning. I de flesta fall handlar det om subjektets vara eller inte vara och var eventuell negation, eller eventuellt satsadverbial, placerats. Felaktigheter markeras i den bisats de förekommer. I de fall de förekommer i en andra- eller tredjegradsbisats markeras felet inte i den överordnade förstegradsbisatsen. I exempel 4.1 kommer alltså den adverbiala förstegradsbisatsen markeras som korrekt och felaktigheten noteras i den indirekta frågesatsen, andragradsbisatsen.

(4.1) Om du undrar va är kostnader för kinesiskt projekt [...] (U1)

De nominala bisatserna har lexikalt fotfäste i huvudsatsen. Därför har jag, när det gäller att-satserna och de indirekta frågesatserna, valt att vidga perspektivet en aning. Huvudsatsens selekterande verb som föregår bisatsen noteras också.

Syntaktiska och morfologiska fel som tempus, numerus, definitheit, adjektivkongruens etc. kommer inte att kommenteras. Denna typ av misstag är inte specifika för bisatsen utan snarare för informanten som textproducent i allmänhet. Jag kommer av samma anledning inte heller att ägna mig åt ortografiska misstag och ordvalsfel. Det kan dock vara värt att kommentera att U-gruppen har en avsevärt större mängd fel av den här typen, vilket i sin tur är av stor vikt för bedömningen av uppsatsen som helhet och betygsättningen.

När något benämns som felaktigt är det alltså ordföljden som åsyftas.

I den grundläggande analysen gick jag tillväga på följande vis. Först markerades samtliga bisatser i uppsatsen. Därefter analyserades vilken satsdel det var fråga om. De nominala och adverbiala bisatserna utgör satsdelar på egen hand och de attributiva klassificerades utifrån den relaterade nominalfrasens funktion i bisatsen. Efter det noterades vilken bisatsinledare som hade använts och om det var tal om en första-, andra-, tredje- eller i enstaka fall fjärdegradsbisats. Till sist analyserades ordföljden. För de nominala bisatserna antecknades också vilket selekterande verb som använts i huvudsatsen. Ett exempel på bedömningsprotokoll² finns bifogat i bilaga 3.

Resultatet presenteras med hjälp av tabeller, som får ingående förklaring i de kapitel de förekommer. I första hand kommenteras resultatet kvantitativt men även kvalitativa jämförelser förekommer. I de fall det förekommer procentangivelser har talen avrundats till närmsta heltal, vilket får till följd att totalsumman i vissa jämförelser överstiger 100 %. Undantaget är kapitel 5.1 där även första decimalen finns med. Vid andra jämförelsesiffror redovisas två decimaler.

² Bedömningsprotokollet är utförligare än det ovan beskrivna. I den grundläggande analysen valde jag att ta hänsyn till fler parametrar, bl.a. noterades korrektheten i sin helhet samt satsdelens placering i huvudsatsen. Korrektheten på ordnivå finns kommenterad ovan. Vad det gäller ordföljden i huvudsats uppvisade informanterna, som sig bör på den höga nivå de befinner sig, prov på stor behärskning, vilket precis som korrektheten har med den sammanlagda bedömningen och betyget att göra, snarare än bisatserna. I det första skedet benämnde jag grupperna A respektive B, där A var de underkända uppsatserna (U) och B de godkända (G).

5. Resultat

Resultatet kommer i de första tre avsnitten att presenteras på en övergripande nivå där jag först har sett på antalet bisatser per makrosyntagm, sedan jämfört det totala antalet bisatser mellan grupperna och mellan bisatskategorierna, och till sist analyserat förekomsten av bisatser i fundamentfältet. I det fjärde avsnittet följer sedan en djupare analys inom bisatskategorierna där jag tar hänsyn till selekterande verb, semantik och bisatsinledare.

5.1 Bisatser per makrosyntagm

Informanternas uppsatser är av mycket varierande längd. I instruktionen till uppgiften står att texten ska vara ungefär 400 ord. Bedömarna i sin tur ombeds att inte fästa allt för stor vikt vid det exakta antalet ord – antalet är bara ett riktmärke för att undvika å ena sidan för korta texter med för lite stoff att bedöma, och å andra sidan för långa texter med stor redundans.

Med tanke på den varierande längden blir det föga relevant att jämföra antalet bisatser informanterna emellan på individnivå; en informant kan ha skrivit en text på 350 ord och en annan en på 600. Vad som däremot kan ge relevant jämförelsematerial är om man ser till antalet bisatser per makrosyntagm. Ju högre antal bisatser desto mer komplex kan texten antas vara.

Informanternas bisatsanvändande i förhållande till makrosyntagmerna ser ut på följande vis för U-gruppen:

Tabell 4. *Bisatser per makrosyntagm, grupp U*

	Informant										Grupp
	U1	U2	U3	U4	U5	U6	U7	U8	U9	U10	
MS	28	41	19	30	34	35	38	26	30	42	323
Bisatser	12	24	29	20	12	18	16	14	25	21	191
Korrekta bisatser	9	23	25	17	9	12	13	12	18	17	155
Felaktiga bisatser	3	1	4	3	3	6	3	2	7	4	36
Bisats/MS	0,43	0,59	1,53	0,67	0,35	0,51	0,42	0,54	0,83	0,50	0,59

För G-gruppen fördelar sig bisatserna på följande vis:

Tabell 5. *Bisatser per makrosyntagm, grupp G*

	Informant										Grupp
	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10	
MS	25	30	34	42	34	34	26	34	28	27	314
Bisatser	27	16	16	22	9	20	7	24	16	21	178
Korrekta bisatser	23	14	15	20	8	19	7	24	13	19	162
Felaktiga bisatser	4	2	1	2	1	1	0	0	3	2	16
Bisats/MS	1,08	0,53	0,47	0,52	0,26	0,59	0,27	0,71	0,57	0,78	0,57

Antalet bisatser per makrosyntagm varierar ganska mycket inom grupperna. I U-gruppen är spännvidden från 0,35 (U5) till 1,53 (U3) och i G-gruppen från 0,26 (G5) till 1,08 (G1). U-gruppen producerar i genomsnitt 0,59 bisatser per makrosyntagm. För G-gruppen är genomsnittet 0,57. Skillnaden är minimal för att inte säga försumbar.

I båda grupperna förekommer extremvärden som gör att några få individer påverkar medelvärdet i stor utsträckning. Därför kan det i sammanhanget vara mer intressant att se på medianen, d.v.s. det typiska antalet bisatser för den individ som placerar sig mitt i talordningen. Även här blir likheten tydlig mellan grupperna, med en median för U-gruppen på 0,53 och 0,55 för G-gruppen. Skillnaden mellan median och medelvärde är aningen större hos U-gruppen vilket tyder på en marginellt större spridning, i jämförelse med G-gruppen. På det hela taget kan grupperna tyckas homogena, men det finns en avsevärd skillnad.

U-gruppen har en stor andel felaktiga bisatser, hela 18,8 % är fel. Informanterna begår misstag i genomsnitt 3,6 ggr och den typiska informanten, medianen, 3 ggr. För G-gruppen ser det annorlunda ut: 9,0 % är felaktiga. Misstag begås i genomsnitt 1,6 ggr med medianen 1,5 ggr. Om man jämför en U-informant med en G-informant skiljer det alltså hela 2 felaktiga bisatser i genomsnitt. Kategorisering av feltyperna avhandlas i följande kapitel.

5.2 Huvudtyper av bisatser

I tabell 6 och 7 visas det totala antalet bisatser för respektive grupp samt hur bisatserna fördelar sig över de olika kategorierna³. De nominala bisatserna har delats upp i de två underkategorierna att-satser och indirekta frågesatser, för att underlätta den fortsatta framställningen. Utöver antalet belägg visas också variationen, d.v.s. antalet olika inledare inom de adverbiala bisatserna och antalet selekterande verb för de nominala grupperna.

Tabell 6. *Bisattstyper, grupp U*

	ATT		IND.FRÅG.		ADVL		ATTR	TOTALT
	verb	totalt	verb	totalt	inledare	totalt	totalt	
Belägg	17	52	11	17	13	45	77	191
Andel		27 %		9 %		24 %	40 %	

Tabell 7. *Bisattstyper, grupp G*

	ATT		IND.FRÅG.		ADVL		ATTR	TOTALT
	verb	totalt	verb	totalt	inledare	totalt	totalt	
Belägg	27	57	10	15	16	37	71	178
Andel		32 %		8 %		21 %	40 %	

Det som slår en vid en första anblick är hur proportionerligt lika resultaten är för de båda grupperna. De attributiva bisatserna utgör lika stor andel, de indirekta frågesatserna skiljer sig bara åt med 1 %. Mellan de adverbiala bisatserna finns en lite större marginal på 3 % och den mest signifikanta skillnaden finns i bruket av att-satserna där det skiljer 6 %.

Den största skillnaden ligger i variationen; G-gruppen använder sig av fler typer av selekterande verb i sina att-satser, men skillnaden är även noterbar för de adverbiala bisatserna.

³ Utöver huvudkategorierna finns det ytterligare en kategori bisatser i materialet; bisatsformade satsadverbial förekommer hos två informanter. Antalet belägg är så pass få att jag har valt att inte kommentera detta vidare.

Om man bara ser till andelen belägg för de olika typerna är gruppernas bisatsanvändande snarlikt. Med hänsyn till inlärningsgången – adverbiala > nominala > attributiva – befinner sig grupperna på samma nivå. De ger prov på att behärska samtliga kategorier, vilket i och för sig är att förvänta med tanke på att Tisus ofta är det avslutande provet för andraspråksinlärare.

Variationen i att-satserna pekar dock mot att det finns skillnader, men det är inte bara i variationen som skillnaderna återfinns. Korrektheten kommer, som nämnts ovan, i den fortsatta analysen visa sig vara en betydande faktor.

5.3 Bisatser i fundamentfältet

Stilnivån i Tisus-uppsatsen kan förväntas vara av akademisk formell karaktär, och därför kan man vänta sig att en del bisatser dyker upp initialt i huvudsatserna – ett långt fundament kan uppfattas som mer skriftspråkligt.

U-gruppen inleder 17 huvudsatser med bisats i fundamentfältet och G-gruppen inleder 18. Om man ser på fundamentplaceringen i relation till det totala antalet bisatser blir andelen 9 % för U-gruppen och 10 % för G-gruppen. Även när det gäller vilka typer av bisatser som finns representerade är grupperna relativt homogena och det är företrädesvis adverbiala och attributiva bisatser som förekommer. De adverbiala består av konditionala bisatser, som anger villkor inledda med exempelvis *om*, och koncessiva, som anger medgivande inledda med exempelvis *trots att*. De attributiva bisatserna är relativsatser knutna till subjektet.

Skillnaderna framträder återigen när man analyserar korrektheten. U-gruppen begår misstag i 33 % av sina bisatser och det är de initialt placerade adverbiala bisatserna som står för felprocenten, med undantaget av en felaktig indirekt frågesats. I det här sammanhanget har jag valt att vidga mitt fokus en aning och även se till ordföljden i huvudsatsen eftersom det ofta är där som problem uppstår när bisatser placeras initialt. Ett typiskt fel är att subjekt placeras direkt efter fundamentplacerad adverbial bisats, d.v.s. att två olika satsdelar förekommer i fundamentet innan det finita verbet:

(5.1) Om vi kolla dagens kunskaper om rymden *n* kan tänka [...] (U9)

Relativsatserna, som uteslutande är bestämningar till subjekt, klaras däremot utan svårigheter.

G-gruppen utmärker sig i positiv bemärkelse med en korrekthet på 83 %. Bisatsernas utformning pekar också mot en större behärskning. G-gruppens bisatser i fundamentfältet är generellt sett längre. Långa bisatser brukar vanligtvis placeras sent i satsen. Att även kunna placera dem initialt är ett stilistiskt verktygsmedel och ett tecken på större behärskning. Några av dem är utbyggda med andragsbissatser:

(5.2) Trots att jag förstår människors oro om de stora kostnaderna, *som sådan forskning kräver*, är jag [...] (G8)

Det förekommer två fall av dubbel satsdel:

(5.3) Eftersom att allting utväxlar genom tiden, människan själv, naturen och alla livets händelser, *så* tycker jag att [...] (G3)

Sist men inte minst förekommer en frågeformad konditionalsats:

(5.4) *Kan man med hjälp av rymdfärder hitta en lösning mot klimatförändringar* har man stor nytta [...] (G7)

De två fel som G-gruppen gör hör, till skillnad från U-gruppen, hemma i relativsatser.

5.4 Nominala bisatser

De nominala bisatserna har som ovan nämnts delats upp i att-satser och indirekta frågesatser och redovisas nedan i separata avsnitt.

5.4.1 Att-satser

I analysen av att-satserna har jag valt att koncentrera mig på de selekterande verben, d.v.s. verbet som är placerat precis innan bisatsens början och som ger det lexikala fotfästet. I tabell 8 och 9 redovisas vilka selekterande verb som styr att-satserna för de respektive grupperna.

Tabell 8. *Selekterande verb vid att-sats, variation, grupp U*

Verb	Individer	Belägg
anse	1	2
betyda	1	1
finnas	2	2
förklara	1	1
gissa	1	1
komma ihåg	1	1
känna	1	2
känna till	1	1
prata om	1	1
säga	4	4
tro	5	9
tycka	5	12
tänka	1	1
vara	3	5
vara + ADJ*	4	4
veta	1	1
visa	3	4

* möjligt, positiv till, säker på och säkert

Tabell 9. *Selekterande verb vid att-sats, variation, grupp G*

Verb	Individer	Belägg
anse	3	3
anmärka	1	1
anta	1	1
betrakta	1	1
finnas	1	1
förstå	1	1
hoppas	1	1
hålla med om	1	1
hävda	1	2
komma	2	2
krävas	1	1
leda till	1	2
minska	1	1
misstänka	1	1
påpeka	2	2
påstå	2	2
räcka	1	1
säga	6	7
tro	4	8
tveka på	1	1
tycka	3	7
tyckas positivt	1	1
vara	3	3
vara + ADJ*	3	3
vilja	1	1
visa	1	1
vänta sig	1	1

* rädd, säker och viktigt

Man kan direkt konstatera att U-gruppen använder sig av färre antal verb. Sammantaget förekommer 17 olika verb som inledare hos U-gruppen, medan det hos G-gruppen återfinns 27. Totalt 8 verb finns representerade i både U- och G-gruppen: *anse*, *finnas*, *säga*, *tro*, *tycka*, *vara*, *vara* + adjektiv och *visa*.

I U-gruppen är det ett fåtal verb som dominerar. Vanligast är *tycka* som utgör 24 % av antalet belägg. Nästan lika dominerande är *tro* och *vara* (inklusive *vara* + adjektiv) som utgör respektive 18 %.

De verb som är populärast, sett till antalet informanter som använder dem, är hos U-gruppen koncentrerade till fyra stycken; återigen återfinns *tycka* och *tro* följda av *säga* och *vara*. Vardera verb används av 4-6 informanter och utgör 24 % av det totala antalet verb. Mellan-

skiktet, verb som används av 2-3 informanter, utgör 18 %. Av de övriga verben är en övervägande andel, 59 %, unika – d.v.s. de förekommer bara hos en informant och dessutom oftast bara en gång.

I G-gruppen är dominansen i antalet belägg inte lika tydlig, men jämnare. Vanligast förekommande är *tro* som, också här, utgör 18 % av antalet belägg tätt följt av *säga* och *tycka* på respektive 12 %. Medan ett fåtal verb dominerar starkt hos U-gruppen är antalet verb jämnare fördelat över informanterna i G-gruppen. De populäraste verben, representerade hos 4-6 informanter, är *säga* och *tro* och de utgör 7 % av det totala antalet verb. De verb som används av 2-3 informanter utgör här 26 %. Trots att G-gruppen använder sig av ett större totalt antal verb är det en jämförbar andel, 67 %, som är unika för varje informant.

Om man istället ser till informanternas individuella prestationer fördelas de selekterande verben enligt tabell 10 och 11.

Tabell 10. *Selekterande verb vid att-sats, antal, grupp U*

Informant	Verb	Antal att-satser
U1	1	1
U2	5	7
U3	5	11
U4	3	8
U5	3	3
U6	2	3
U7	6	6
U8	3	3
U9	5	6
U10	3	3

Tabell 11. *Selekterande verb vid att-sats, antal, grupp G*

Informant	Verb	Antal att-satser
G1	4	5
G2	6	8
G3	6	7
G4	2	3
G5	3	3
G6	8	11
G7	1	1
G8	6	6
G9	3	3
G10	7	10

Antalet verb som informanterna i U-gruppen använder sig av skiftar från 1 hos U1 till 6 hos U7. Medelvärde är 3,6 verb per informant. I och med den relativt stora spridningen är det också här mer intressant att se på medianen: den typiska informanten använder 3 verb.

Det totala antalet belägg skiftar i än högre grad, från 1 hos U1 till 11 hos U3. Medelvärde är 5,1 och medianvärdet 4,5 belägg per informant.

Antalet verb som informanterna i G-gruppen använder sig av skiljer sig något från U-gruppen. Men i likhet med U-gruppen finns det en informant, G7, som särskiljer sig genom att bara använda 1 verb. Flest olika verb använder G6: 8 stycken. Medelvärde hos G-gruppen är något högre och här används 4,6 olika verb per informant, d.v.s. i genomsnitt 1 verb mer per informant. Följaktligen blir även medianvärdet högre; den typiska informanten i G-gruppen använder 5 olika verb.

I G-gruppen fördelar sig antalet belägg mellan 1 hos G1 och 11 hos G6. Medelvärde är 5,7 belägg per informant, d.v.s. bara en aning högre än U-gruppens. Medianvärdet ligger på 5,5 belägg per informant och här blir differensen med U-gruppen 1 belägg. Utöver att G-gruppen har fler belägg per informant visar samstämmigheten mellan medel- och medianvärde också på en betydligt jämnare spridning. G-gruppen producerar alltså ett högre antal att-satser som dessutom är jämnare spridda över informanterna.

Utöver en kvantitativ jämförelse av verben är det även intressant att jämföra resultatet kvalitativt med avseende på betydelsen. Att grupperna använder sig av olika verb slogs fast i tabell 8 och 9, men på vilket sätt skiljer sig verben åt semantiskt?

För att åskådliggöra skillnaden mellan gruppernas olika verb har jag valt att använda mig av en, för ändamålet något nedbantad, version av Vibergs modell för semantiska fält. Huvud-

respektive undergrupper behålls men de klassificerade verbens frekvens bortses ifrån⁴. Alla i mitt material förekommande verb finns inte med i Vibergs modell. Jag har dock placerat in dessa och försett dem med asterisk. De semantiska fält som inte finns representerade i mitt material utelämnas helt.

Tabell 12. *Semantiska fält, selekterande verb vid att-sats, grupp U*

Grammatiska verb	Konkreta handlingar		Mentala verb				
	Existens och produktion	Kvantitet	Metaspråklig	Verbal kommunikation	Perception	Kognition	Önskan
vara vara + ADJ	finnas		betyda	prata om säga	visa	anse förklara gissa komma ihåg* känna känna till tro tycka tänka veta	

Tabell 13. *Semantiska fält, selekterande verb vid att-sats, grupp G*

Grammatiska verb	Konkreta handlingar		Mentala verb				
	Existens och produktion	Kvantitet	Metaspråklig	Verbal kommunikation	Perception	Kognition	Önskan
komma* vara vara + ADJ	finnas	minska* räcka*	leda till*	anmärka* hävda* krävas påpeka* påstå säga	betrakta visa	anse anta* förstå hålla med om* misstänka* tro tveka på tycka tyckas vänta sig	hoppas* vilja

I instruktionen till uppgiften uppmanas testtagarna referera, resonera, argumentera och göra egna hypoteser. Att merparten av verben i båda grupperna är att klassificera som mentala verb, med övervikt för undergruppen kognitiva, är därför ett väntat resultat.

I U-gruppen kan en övervägande majoritet av verben placeras i kognitionsfacket: hela 59 % av det totala antalet. Tre andra undergrupper till mentala verb är också representerade. Men både *betyda*, metaspråkligt, och *visa*, perception, kommer från en och samma informant, U2. I den tredje representerade undergruppen, verbal kommunikation, finns *prata om* och *säga*. Liksom i fallet ovan finns det bara ett belägg från en informant av *prata om*. Det för fältet nukleära verbet *säga* har fyra belägg spridda över fyra informanter.

Som grupp betraktat visar U-gruppen främst, och lite hårdraget endast, prov på att behärska kognitiva mentala verb.

G-gruppen har en större spridning över fler semantiska fält. Det är återigen en övervikt för de kognitiva verben men många av verben hämtas från fälten metaspråklig, verbal kommunikation, perception och önskan. Det finns också en större variation inom fälten utöver de syntaktiska prototyperna. Variationen kan inte tillskrivas någon specifik informant utan är distribuerad över ett antal informanter.

G-gruppen har generellt sett också en högre stiltnivå, något som blir tydligt om man jämför de två fälten med flest verb: verbal kommunikation och kognition. I verbal kommunikation-

⁴ I Vibergs uppställning är alla verb försedda med det nummer som de har i frekvensrankningen, något som Viberg problematiserar eftersom texterna som ligger till grund för *Nusvensk frekvensordbok* (1971) uteslutande är genrespecifika tidningstexter – de är alltså föga representativa för svenskan i allmänhet och därför inte heller intressanta i det här sammanhanget.

fältet har båda grupperna *säga* gemensamt. U-gruppens andra verb *prata (om)* har en klart tal-språklig valör. I G-gruppen hittar man istället *anmärka, hävda, krävas, påpeka* och *påstå* – fem verb med hög stilnivå. Inom fältet för kognition har U-gruppen verbet *gissa* som också det är talspråkligt, och G-gruppen visar prov på aningen högre stilnivå med verb som *anta, misstänka* och *vänta sig*.

I Vibergs undersökning (1990:347) kommer han fram till att det är vanligt att inlärare på tidiga stadier favoriserar de mest frekventa verben, d.v.s. de syntaktiska prototyperna, inom fälten kognition (*tro*) och verbal kommunikation (*säga*). Att denna tendens går att skönja även på den höga nivå som informanterna representerar är intressant.

Efter icke-faktiva verb finns möjligheten att ha huvudsatsordföljd i att-satsen. Det förekommer några få fall där informanter, i båda grupperna, i sådana att-satser placerar satsadverbial efter det finita verbet. För att vederlägga att det inte rör sig om en pseudokorrekt placering bör dessa satser jämföras med andra bisatser där satsadverbial förekommer. Överlag används väldigt få satsadverbial i bisats i materialet, och ingen av ovan nämnda informanter använder satsadverbial i någon annan bisats. Därför går det inte att dra några slutsatser kring de icke-faktiva verben.

5.4.2 Indirekta frågesatser

Det finns förhållandevis få belägg för indirekta frågesatser i materialet och av det totala antalet bisatser utgör de bara 9 % hos U-gruppen respektive 8 % hos G-gruppen. I likhet med att-satserna redovisas i tabell 14 och 15 de indirekta frågesatserna utifrån de selekterande verben.

Tabell 14. *Selekterande verb vid indirekt frågesats, antal, grupp U*

Informant	Verb	Indirekta frågesatser
U1	2	2
U2	2	3
U3	1	2
U4	2	2
U5	0	0
U6	2	2
U7	0	0
U8	1	1
U9	2	2
U10	2	3

Tabell 15. *Selekterande verb vid indirekt frågesats, antal, grupp G*

Informant	Verb	Indirekta frågesatser
G1	2	2
G2	1	1
G3	1	2
G4	3	6
G5	0	0
G6	2	2
G7	1	1
G8	0	0
G9	1	1
G10	0	0

Förekomsten av indirekta frågesatser är vid en första anblick jämförbar för de båda grupperna. Det totala antalet belägg för grupp U är 17 stycken och för grupp G 15 stycken. Dessa belägg är i U-gruppen spridda över 11 selekterande verb och i G-gruppen 10. Två informanter i U-gruppen och tre i G-gruppen använder inga indirekta frågesatser över huvud taget, och den informant som använder flest använder 6. Till skillnad från verben som styr att-satserna finns det här ingen större spridning i verbens semantiska innebörd, grupperna emellan.

Om man ser till korrektheten är det dock stora skillnader. Två typer av fel begås; antingen handlar det om utelämnat *som* eller så använder sig informanterna av huvudsatsordföljd. Ett exempel på indirekt frågesats med utelämnat *som* är:

(5.5) Idag kan forskare ta reda på vad ska hända inom världens vädret. (U6)

En indirekt frågesats med huvudsatsordföljd kan se ut på följande vis:

(5.6) Det är därför vi måste veta *hur ska vi använda rummen för att få positiva resultat*. (U10)

I U-gruppen är så stor andel som 77 %, eller 13 av 17, av satserna felaktiga. Av de felaktiga saknar 7 *som* och 6 har huvudsatsordföljd. En informant, U8, gör inga misstag men producerar å andra sidan bara en indirekt frågesats.

G-gruppen däremot har en väldigt hög grad av korrekthet. I endast 2 satser begås misstag och det är en och samma informant som står för dem.

Skillnaden mellan grupperna är anmärkningsvärd. I den här typen av bisatser tar U-gruppen inte hänsyn till platshållartvånget, som gör *som* nödvändigt i indirekta frågesatser där subjektet i bisatsen är detsamma som i huvudsatsen. Att använda huvudsatsordföljd som i exempel 5.2 kan tänkas vara målspråksenligt, och kanske t.o.m. typiskt, om det istället hade varit fråga om talad svenska. Med en paus efter *veta* vore yttrandet målspråksenligt korrekt. Här i sin skrivna form blir det just talspråkligt och felaktigt. Ett alternativ skulle kunna vara att prosodiskt markera pausen med kolon eller liknande, men detta görs inte.

5.5 Adverbiella bisatser

De adverbiella bisatserna har kategoriserats utifrån vilken inledare som används. I tabell 16 och 17 redovisas vilka inledare som förekommer och i vilken utsträckning.

Tabell 16. Inledare vid adverbiell bisats, antal, grupp U

Informant	Inledare	Adverbiella bisatser
U1	2	3
U2	2	2
U3	4	7
U4	5	6
U5	3	3
U6	4	4
U7	3	3
U8	2	3
U9	3	7
U10	5	7

Tabell 17. Inledare vid adverbiell bisats, antal, grupp G

Informant	Inledare	Adverbiella bisatser
G1	3	7
G2	3	4
G3	3	3
G4	3	3
G5	0	0
G6	2	3
G7	3	3
G8	3	4
G9	4	5
G10	3	5

Det totala antalet inledare skiljer sig åt mellan grupperna: U-gruppen använder 13 olika och G-gruppen 16. Informanterna i U-gruppen använder i genomsnitt 3,3 inledare. Spridningen är stor men jämnt fördelad, vilket gör att medianen blir 3,5. I G-gruppen är genomsnittet något lägre, 2,7 inledare, och medianen 3,5. Det förhållandevis låga genomsnittet förklaras av att G5 anmärkningsvärt nog inte producerar någon bisats av den här typen.

Att handskas med de adverbiella bisatserna vållar inga större problem varken för U- eller G-gruppen; 82 % av U-gruppens och 92 % av G-gruppens bisatser är korrekta. Trots den relativt höga felprocenten kan ändå båda grupperna anses behärska adverbiella bisatser; procenttalen bör nyanseras en aning. Med ett undantag begår ingen informant mer än ett fel och felet balanseras av att de informanter som begår dem samtidigt producerar två eller fler korrekta bisatser. Undantaget är U10 som med 3 felaktiga och 4 korrekta bisatser utmärker sig. U10 använder felaktigt *vart* istället för *där*, vilket utgör två av felet.

Vilka inledare som förekommer är snarlikt grupperna emellan. Klart dominerande är *om* som inleder 33 % av U-gruppens och 31 % av G-gruppens bisatser. Den näst vanligaste inle-

daren i U-gruppen är *när* som utgör 20 % av beläggen och i G-gruppen *eftersom* som utgör 19 %. Den kausala inledaren *därför att* – som är mer frekvent förekommande i inlärarespråk på låg än hög nivå (Viberg 1990:346) – lyser med sin frånvaro och förekommer endast en gång och då i U-gruppen. I hela materialet förekommer en frågeformad konditionalsats:

- (5.7) *Kan man med hjälp av rymdfärder hitta en lösning mot klimatförändringar* har man stor nytta av forskning. (G7)

5.6 Attributiva bisatser

De attributiva bisatserna har kategoriserats utifrån vilken funktion det relativiserade ledet har i bisatsen, vilket redovisas i tabell 18 och 19. Det förekommer inga indirekta objekt och inte heller genitiv eller komparativa objekt. Adverbialen har samlats under en gemensam beteckning.

Tabell 18. Relativiserade ledets funktion, grupp U

Funktion	Antal	Andel
Subjekt	66	86 %
Direkt objekt	9	12 %
Prep.objekt	2	3 %
Adverbial		
	77	

Tabell 19. Relativiserade ledets funktion, grupp G

Funktion	Antal	Andel
Subjekt	50	70 %
Direkt objekt	11	15 %
Prep.objekt	4	6 %
Adverbial	6	8 %
	71	

Subjektet är den omarkerade funktionen för det relativiserade ledet – både för andraspråksinlärare och infödda talare (Viberg 1990). Det är därför föga förvånande att det är just denna kategori som dominerar här. Hos U-gruppen är hela 86 % relativiserade subjekt och hos G-gruppen är andelen 70 %. Subjekten har alltså en klart mer dominerande ställning hos U-gruppen. Andelen relativiserade direkta objekt är jämförbar med 12 % hos U-gruppen och 15 % hos G-gruppen. Andelen prepositionsobjekt är dubbelt så många hos G-gruppen som hos U-gruppen, men det rör sig samtidigt om så pass få belägg, 4 för G-gruppen och 2 för U-gruppen, att skillnaden inte blir signifikant. Något som däremot är värt att kommentera är spridningen; G-gruppens belägg är spridda över 4 informanter och U-gruppens över 2, d.v.s. dubbelt så många informanter i G-gruppen producerar bisatser med relativiserade prepositionsobjekt.

En stor skillnad finns i den sista kategorin, adverbial. I G-gruppen finns fyra informanter som ger prov på att behärska relativsatser där det inledande adverbet fungerar som adverbial i bisatsen. Ett exempel på detta är:

- (5.8) [...] i Kina där *kinesiska vetenskapsmän* har fått sin första rymdfärd [...] (G2)

I U-gruppen saknas denna typ av relativisering helt.

Den mest förekommande bisatsinledaren är *som*. Andra bisatsinledare är det väldigt sparsmakat med och i de fall de förekommer är det enstaka belägg spridda över ett fåtal informanter. Det går alltså inte att uttala sig om några tendenser. Enskilda belägg finns för strukna *som* och det finns en apposition på satsplanet, där *vilket* har hela den föregående satsen som korrelat:

- (5.9) Även rymdteknolog förbättrades *vilket hjälpte oss att föränkla våra liv och tillfredställa vår kunnskapskrav om rymden.* (G4)

Grupperna skiljer sig inte nämnvärt åt när man ser till korrektheten. Av U-gruppens relativsats-er är 86 % korrekta, att jämföra med G-gruppens 90 %.

En annan intressant aspekt är att se till vilka nivåer som de attributiva bisatserna förekom-mer på. Förstgradsbisatserna är i majoritet men U-gruppen producerar 15 andragsgradsbisatser och 1 fjärdegradsbisats; 75 % av satserna är korrekta. G-gruppen producerar endast 6 andra-gradsbisatser och 1 tredjegradsbisats; 71 % av satserna är korrekta. I det här fallet är det alltså U-gruppen som står för det största antalet belägg. Som en parentes kan nämnas att varken fjärdegrads- eller tredjegradsbisatsen är korrekta.

Satsadverbial förekommer i väldigt liten utsträckning i relativsatserna, endast 4 gånger hos U-gruppen och 3 gånger hos G-gruppen. Det är få belägg men det är samtidigt svårt att uttala sig om huruvida informanterna undviker satsadverbialen, eller om det bara rör sig om en slump.

6 Slutdiskussion

En definition av grammatisk kompetens är, som nämnt inledningsvis, att inläraren undviker att begå fel samtidigt som variationer behärskas (Ekberg 2004:261). Ett varierat bisatsanvändande är alltså inte synonymt med komplexitet, även ifall det kan vara ett tecken på språkutveckling hos inläraren. På samma sätt är korrekthet i sig inget självändamål – en korrekt text behöver inte vara komplex. I min analys har jag visat att när det kommer till bisatsernas syntax har de godkända informanterna en större grammatisk kompetens än de underkända, eftersom de uppvisar både större variation och högre korrekthet. Detta manifesteras på olika nivåer.

Vid en första anblick, när man ser på förekomsten av olika bisattstyper, uppvisar grupperna som förväntat stora likheter. I enlighet med hypotesen producerar de i princip samma typer av bisatser. U-gruppens texter är generellt sett längre men om man ser till antalet bisatser per makrosyntaxtagm är grupperna homogena. När man går ner på detaljnivå börjar dock skillnader att framträda.

Skillnaderna i behärskning blir tydlig i de nominala bisatserna, både i att-satserna och i de indirekta frågesatserna. Efter Vibergs studie (1990) valde jag att i att-satserna fokusera på semantiken för de selekterande verben. Gruppernas selekterande verb ger uttryck för i princip samma funktioner, d.v.s. de semantiska fält som finns representerade är de samma för båda grupperna. Det är de mentala verben som dominerar med övervikt för undergruppen kognitiva verb. G-gruppen uppvisar här en anmärkningsvärt större variation inom undergrupperna. De har fler verb i fler kategorier och framförallt är stelnivån på de förekommande verben högre. U-gruppen i sin tur favoriserar de nukleära verben vilket tämligen entydigt pekar mot en lägre behärskning. De indirekta frågesatserna som G-gruppen producerar är, med undantag av en informants prestationer, korrekta. Däremot vållar de stora problem för U-gruppen som gör fel i två tredjedelar av fallen. Platshållartvånget behärskas inte av U-gruppen och ofta förekommer direkt anföring med huvudsatsordföljd.

Även när det gäller de attributiva bisatserna skiljer sig grupperna åt. Dominansen för relativiserade subjekt är stor hos U-gruppen medan G-gruppen kan visa upp ett mer varierat användande vilket förekomsten av adverbinkledda relativsatsar indikerar.

Att placera en längre bisats i fundamentalsfältet kan vara ett stilistiskt verkningsmedel och G-gruppens större behärskning syns även här; de klarar att korrekt placera längre adverbial och relativiserade subjekt initialt, till skillnad från U-gruppen som klarar relativiserade subjekt men begår misstag vid adverbial. När det gäller komplexiteten är det nämligen i första hand de adverbiala bisatserna som är intressanta; ett subjekt utbyggt med relativsats kan vara nog så intressant men i fundament- och ordföljdssammanhang är det knappast ett tecken på komplexitet.

G-gruppen kan, i relation till U-gruppen, generellt tillåta sig en större variation och nyansering av sina bisatser med bibehållen högre korrekthet. Behärskning av bisatssyntaxen är en indikator på hög språklig nivå. Att säga att en god behärskning av bisatserna leder till ett godkänt Tisus-betyg är att dra för långt gångna slutsatser, eftersom uppsatsen även bedöms efter innehåll, uppbyggnad, ordförråd, former och stavning. Korrektheten är sannolikt en viktig faktor för betyget och man kan tänka sig, även ifall det inte har varit en del av undersökningen, att G-gruppen även uppvisar högre korrekthet när det gäller former och stavning. Det jag dock har kunnat visa med denna undersökning är att det finns en tydlig koppling mellan Tisus-betyget och behärskningen av bisatssyntaxen.

Intressant i sammanhanget är också att se på vad som inte förekommer. Jag kan tydligt konstatera att det i mitt material finns väldigt få satsadverbial. Antalet belägg, både på korrekt och felaktigt bruk, är så pass få att det är svårt att dra några slutsatser. Man skulle kunna lockas till att påstå att tendensen är att konstruktionen undviks. Fast det finns å andra sidan inte heller några tydliga belägg för ersättningsstrategier – strategier som teoretiskt sett skulle vara svåra att påvisa? I det här fallet är det dock värt att vidare uppehålla sig vid det utelämnade. Tisus-

uppsatsen förväntas vara en resonerande text med hög stilnivå. Att föra ett resonemang, eller en argumentation, kräver sina garderingar och understrykningar – något som naturligt åstadkoms med hjälp av satsadverbial, med *kanske* och *troligen* som exempel på garderingar och *säkert* och *absolut* som understrykningar. Det är inte bara satsadverbial med modal innebörd, vilka anger talarens inställning, som inte förekommer utan även konjunktionella adverb, exempelvis *också*, *dock* och *ändå*, saknas. I en vidare undersökning hade det varit intressant att se på vilken typ av satsadverbial som förekommer om man ser till hela texterna och inte uteslutande bisatserna. Man skulle också kunna tänka sig att i en bredare analys även låta en grupp högpresterande testtagare, med betyg från 4- till 5, utgöra del av materialet.

Referenser

- Abrahamsson, Niklas. 2009. *Andraspråksinläring*. Lund: Studentlitteratur.
- Bolander, Maria. 1987. "Man kan studera inte så mycket" – Om placering av negation och adverb i vuxna invandrades svenska. Stockholm: Institutionen för lingvistik.
- Ekberg, Lena. 2004. Grammatik och lexikon i svenska som andraspråk på nästan infödd nivå. I: Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg (red.). *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, Kenneth och Inger Lindberg (red.). *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Gass, Susan M & Larry Selinker. 2001. *Second Language acquisition – An introductory course*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hammarberg, Björn & Åke Viberg. 1975. *Platsbällartvånget, ett syntaktiskt problem i svenskan för invandrare*. SSM Report 2. Stockholm: Institutionen för lingvistik.
- Hultman, Tor G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Hyltenstam, Kenneth. 1977. Implicational patterns in interlanguage syntax variation. *Language Learning* 27.
- Hyltenstam, Kenneth. 1978. *Progress in Immigrant Swedish Syntax. A Variability Analysis*. Doktorsavhandling, Lunds universitet.
- Håkansson, Gisela. 1988. Svenskans bisatsordföljd – i språklärarspråk, läromedel och talspråk. I: Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg. *Första symposiet om svenska som andraspråk*. Stockholm: Centrum för tvåspråkighetsforskning.
- Josefsson, Gunlög. 2001. *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare*. Lund: Studentlitteratur.
- Jörgensen, Nils. 1978. *Underordnade satser och fraser i talad svenska*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Lund: Walter Ekstrand bokförlag.
- Jörgensen, Nils & Jan Svensson. 1987. *Nusvensk grammatik*. Malmö: Gleerups.
- Källström, Roger. 2000. "man vet inte riktigt va e detta". I: *Sett och hört – en vänskrift tillägnad Kerstin Nordenstam på 65-årsdagen*. Göteborg: Institutionen för svenska språket.
- Lindberg, Inger. 2005. *Språka samman. om samtal och samarbete i språkundervisning*. Stockholm: Natur och kultur.
- Melin, Lars & Sven Lange. 2000. *Att analysera text*. Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, Ulf. 1974. *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. Lund: Institutionen för nordiska språk.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg och Erik Andersson. 1999. *Svenska akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska akademien.
- Viberg, Åke. 1988. Ordförråd och ordinläring. I: Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg. *Första symposiet om svenska som andraspråk*. Stockholm: Centrum för tvåspråkighetsforskning.
- Viberg, Åke. 1990. Bisatser i inläarperspektiv. I: Tingbjörn, Gunnar. *Andra symposiet om svenska som andraspråk*. Stockholm: Skriptor förlag.
- Viberg, Åke. 1992. Universellt och språkspecifikt i det svenska ordförrådets organisation. I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 13:2.

Tema: rymden – hopp eller hot?

Den senaste tiden har rymdfärder och rymdforskning åter börjat diskuteras i olika medier: fascination inför rymden, oro för kostnader, militär användning och miljöövervakning med satellit är ämnen som debatterats.

Instruktion

Du ska skriva en text om temat *rymden – hopp eller hot*.

- Välj något av innehållet på inspirationsbladet som du vill använda för att stödja din egen argumentation. Återge detta kortfattat med egna ord, cirka en tredjedel av din text. Håll en neutral ton utan egna åsikter.
- Presentera dina egna synpunkter på ämnet, cirka två tredjedelar av texten. Nu resonerar du och argumenterar och kanske gör hypoteser om framtiden.

Textens längd: ungefär 400 ord
Skrivtid: 2 timmar och 30 minuter
Hjälpmedel: svensk-svensk ordbok
Rubrik: Välj själv en lämplig rubrik.

Det som bedöms är klarhet och självständighet när det gäller innehållet samt textens uppbyggnad och indelning i stycken. När det gäller språket står ordförråd, meningsbyggnad och former i fokus. Stavning och interpunktion är också viktigt.

Inspirationsblad: rymden - hopp eller hot?

Några fakta

Civila och militära satelliter (ca 2000) används exempelvis för

- observation av miljön på jorden
- kartläggning av naturresurser (t ex polaris, regnskogar, öknar)
- kommunikation (t ex TV-satelliter)
- navigation (t ex GPS)
- övervakning
- militär information.

Källa: Nationalencyklopedien

Med dagens teknik skulle det ta 50 000 år att resa från vårt solsystem till den närmaste stjärnan.

Källa: DN

Svenske rymdfararen Fuglesang på väg upp i rymden igen. Han tror det leder till ökat intresse för naturvetenskapliga ämnen i skolan.

Källa: DN

Mer än varannan satellit är till nytta för allmänheten, t ex tv, GPS, webben.

Källa: Anna Rathsman, informationsdirektör, Rymdbolaget

Privata rymdfärder redan verklighet!

Rubrik i Aftonbladet.

Den första kinesiska rymdfärden ägde rum den 28 september i år.

Källa: Dagens Eko

Åsikter

Att lära oss leva i rymden - lika viktigt som att bekämpa klimatförändringar.

Mindre pengar till rymdforskning!
Människor svälter!

Ditt hus kan ses från rymden.
Övervakning från rymden nu också?

Forskningen kan ge svar på livets gåta.

Nyckelord

- hot från rymden
- rymdkapplöpning
- maktkamp i rymden
- nytta av forskningen
- arbetstillfällen
- klimatfrågan
- rymdfärder
- liv på andra planeter
- kostnader
- rymdturism

	<u>FUNKTION</u>	<u>ANALYS</u>		
1	(SU) R R	relativ F F (def)	som [*] (placert efter finverb) både var riktigt	07
2	(SU) R F (gen)	relativ R R	som	02
3	DIR OBJ R -	nominal, (ind.fr.) F (sömsaknas) R	vad (veta)	x
4	DIR OBJ R -	nominal R F (ordbildning)	att (påpeka)	△
5	(PRON) (2:a) R -	relativ R R	där	03
6	(PREP OBJ) R R	relativ R R	som	04
7	TADVL R -	adverbial R R	da	□